

Asa me janga me gə bii gə yaa
Giyê gə ala managə maana-lê
(Mani nê ala nê jiga-jiga)

Guide pour enseigner
le volet “Divers”
dans le programme ELN en chibné (soumraye)

Édition expérimentale

Association pour le Développement de la Langue Chibné
(A.D.L.C.)

2020

Titre: Asa me janga me gə bii gə yaa
Titre en français: Lire et écrire dans la langue maternelle

Langue : chibne (soumraye), parlée dans le canton
soumraye, sous-prefecture de Deressia, Tandjile-Est,
Tchad

Traduit et adapté par Tchigui François et Mangue Robert
du “Guide d’Enseignant” des classes préscolaires au
Guéra, FAPLG 2010

Genre: matériel didactique

Édition expérimentale, 35 exemplaires

© Association pour le Développement de la Langue
Chibné, (A.D.L.C.), Doumougou, 2020

Asa me janga me gə bii gə yaa

Giyê gə ala managə maana-lê

(Mani nê ala nê jiga-jiga)

Giyê gə ala pad:

1. Maana dədə yara gə mani 'wacḡa gə dərêḡm
(Histoire d'expérience)
2. Maana dədə dwaya gə sum
(Histoire d'écoute)
3. Dangra labaa janga gə mani
(Dessin/Écriture créative)
4. Maana dənê Mariam day gə Musa
(Histoires des Aventures de Mariam et Moussa)

Giyê gə yara gənê mani nê jiga-jiga da, mê ha alaw gə wala wala. Me wala mən dalawê da, ur i dawa dëndədə ya 30min ta de mərə. Yande da, gəlê gə dine mani nê jiga-jiga da, ur i wala 10 labaa dəmas sər. Yêr i man me mê neyem ala giyê wala gə mwaj-lê di mo:

	Giyê gə 1	Giyê gə 2
Wala gə 1	Maana dədə yara mani 'wacḡa, tuliḡ də 1	
Wala gə 2	Maana dədə yara mani 'wacḡa, tuliḡ də 2	
Wala gə 3	Maana dədə dwaya gə sum	
Wala gə 4	Maana dənê Mariam day gə Musa	Too gə diri
Wala gə 5	Dangra gə mani, labaa janga gə mani	Cwara gaba yara giyê gə pii
Wala gə 6	Maana dədə dayara mən, tuliḡ də 1	

Wala gə 7	Maana dədə dayara mən, tuliŋ də 2	
Wala gə 8	Maana dədə dwaya gə sum	
Wala gə 9	Maana dənê Mariam day gə Musa	Too gə diri
Wala gə 10	Ḍangra gə mani, labaa janga gə mani	Cwara gaba yara giyê gə pii

Bərmê gaba gəlê asa gə maana

1. Metər asgə dine maana daa pad mənaw.
2. Metər asə maana daa day gə nê dine mən pad.
3. Dwe mən asə daa daygə metər ca.
4. Dwe asə maana daa mənaw.
5. Metər asə maana daa day gə nê dine mən pad.

Gwale gə lade gaba gama dəmê!

Managə nimro gə 2, 3 me 5 me da, metər asə day gə nê dine mən mən. Dine neyem asa metər tarəwê bêdê.

Managə nimro gə 4 da, dwe gə 'ywana wamani da, metər asə gandəw daa mən.

Nimro gə 3 me 4 me da, i dwe gə dərêw ur do me asə sən, metər biyəw bêdê.

A) Giyê gə 1: Maana dədə gəlê mani yara 'wacna gə dərê m

Maana də ta di da, mê dayar i gə dine dəma mən me anê
aldə nəm. I mani nê cendi 'ocngəle gəndəm.

Giyê gə ta di ur

- dine di ba 'wacnana dara gwale gə mê jangəw di, gəndəw ladəle, me ur
- dine di ba gərsənê janga gə maana.

Dangrə bam pii do

Dangrə mani dəma nê mê ha alagə gə dine mən lekolê
labaa iche. Kal mani nê ta di bwarna gə mani nê nê dine
day nê ulay dayê, i ya hara yara gə gun gaba ala giyê gə
busê de, labaa giyê gə dang ya nê piyê gə dərिंगêl de,
labaa, yara gə habda, labaa ala gə chay de.

Gwale gə lade gaba gama dəmê !

Kal dine alna giyê gə əsəragə cendi dara 'wacnagə mani.
Yande da, cendi sədêgə ha 'ywalagə naŋ me cendi ha
neyama kəbə maana kalang səŋ.

Wiy tablo bam me lay lakəre bo tabəl dədə.

A. Gəlê gə mani (tuliŋ də 1)

1. Al mani nê mê dangragə pii di gə dine dəma mən
 - Al giyê di gə dine dəma mən

- 'Yan̄a-l̄ê da, ur dine di dara wagêlê ærmê gə mani day nê algə di, me nê yêrgə me nê doygə me di. Dine đangrə maana dədə yara di
- Targiņ pəlala danê da, waygə dine ba gə đangrəna maana də bwarna gə gwale day di.

2. Jangə maana də dine wayəm gwale dərə mən mən

- Gwale day mən mən da, 'yagə dine dawa dədə gaga dara janga gwale di.
- Dərəņ nê piyê da, ur dine gwale gə cendi ur bagə jangə di.
- Asgə gwale day di daa bi pad, me urgə:
I yande me anê ur banê jangə gwale di mo?
- Jangə gwale di daa ladəle tablowê.
- Cor asə gwale di đang dara gaa ba gə ha urê kəlanga đang som.
- Urgə dara janga gə gwale gə sər di.
- Alna yande gə gwale gə wor ta di baa baa, me pad da, neyamna gwale jii (5) mərə.

3. Asgə dine maana di daa pad

- Asgə dine maana daa pad. Urgə gaa ba gə ur ba gə kəlangə gwale di le mo. Gə kəlangənaw da, meyendə gwale gə pii di tablowê bam me jangə gə dərway di me cor asəgə maana di daa.

4. Dine 'yadə maana day dədə

- Ur dine maana day dədə da, gə ur ba gə chidə i man mo? Kalgə gə gagəna le dara maana dədə di. Kal maana dədə di bwarna gə maana di.
- Jangə gwale dəw gə cendi ur.

5. Asə maana

- Asə maana ya bərmê gaba asa so 2-5 ta de.

6. Jangə maana daa

- Targəŋ da, jangə maana di daa magtubu-lê me babərə daa kulê dara sanga mê al nəm dang.

B) Gəlê gə mani (tuliŋ də 2 me də 3 me)

Dawa dəndadə: 20-30 minit

Kanja wunjə mən labaa sər gə anê ha alagə.

1. Asə maana ya bərmê gaba asa mani-yê ta de

- Asə maana di daa mən gə dine ya so 1-5 ta de.

2. Wunjê gaba kanja mo

- Əsgə dine kartō-mo (labaa magtubu labaa arduwas) gə mo subu (3) labaa wodə (4) gə mê piyêgə pii di.
- Ur dine: I wi yêr mo duwa managə maana danê di mo?
- Dwe hara chə mo duwa jaw gə bor gandəw lâ.
- Asəna mo di daa mən pad me bow səwê me.
- Alna yande gə mo gə wor ta di mən mən pad.

3. Wunjê gənê mo gə budəlê

- Kanjə gwale gə pii gə mo gə mê ha budêw wunjə nəm di.
- Asə gwale gənê maana dərə di me gəl dunəm lê diyê.
- Budə mo di le labaa, mê meyendəw bam.
- Cor asə gwale daa gə dine mən dəban kalaw mo gə budəlê di bam.
- Ur dine di i mo gə we me gə budəw di.
- Cendi gunê mo gə lade da, gəlgə me bogə sədêgəlê. Cwarnə asəna daa bi pad.

- Cendi gunê mo gə lade bêdê da, gəlgə mo gə cendi wayəw di me waygə ba mo gə budəlê da, ba i anju bêdê. Cwarna asəna gwale di daa me gəlgə dunəm lê diyê baa dara yarna 'wacnana nəm gə mo gə budəlê di.
- Cor al gə mo mən labaa sər gə d̄ang.

4. Wunjê gaba kanja letər

- Əsgə dine kartō gə letər lê di.
- Gəlgə dine magtubu də mê janga maana day di lê me urgə ba da: I wi me yêr letər duwa managə maana danê di mo?
- Dwe hara chə kartō-letər duwa letər də daa gəndədəlê.
- Asə letər me mo dərə me daa gə dwe di, me bow səwê.
- Ur dine di ba gəlnêgə me gə 'wayna letər baa baa də ilê mo gə ta di dalawê, ya ta de:
ammi/a-m-m-i/ammi
- Cor asə mo me gwale daa pad.
- Al yande gə kartō-letər di baa baa.

5. Wunjə gaba d̄ara gwale

- Bərə gwale gə maana-lê mən me jangəw daa tablowê.
- Ur dine nê dərêgə ur ala wunjə di, dwe mən gə mo duwa gə gwale-yê baa baa.
- Hawun maktubu də kartō-lê labaa arduwas-lê daa me 'yagə dine əsəragəlê baa baa.
- Ur dine gə kəralna ladəna le d̄ara gə gwale gə maana di ladə. Waygə dine nê wor ta di dara wanagə kwandagə di lê daa.

- Asəna gwale gə maana gə i məktubu də dine əsəragəlê daa kwandagə nê dāng dərêgəlê. Ərə asəna gwale di daa mən gə dine pad.
- Asəna gwale gə dāng daa dara dawa də neyamna nəm.

Gəlê gə maana dədə yara gə mani 'wacna gə dərêm

Labə da, metər layə mongê. Anji wiya mongê di bam gə nimi me gə sabən. Anji sabə mongê gə sugnê. Dê wamang mongê kumaj-kumaj!

Yarna mani nê dāng nê mê neyem algə gə dine:

- Anê ha 'woo mani me anê gagə lê diyê, labaa,
- anê ha yara mani mən nê paga, labaa
- anê ha yara gun gaba 'wacna mani (ya aba busê de, labaa də idə səranda dagna de, ...), labaa
- anê ha yara mana gə jiga (ya anten de), labaa
- anê ha yara mani dundərêgə nê gə gəlêng gandagə

Mani nê ha ala

Habde labaa mwagne	Gun (gə mani əsəwê)	Dəmê
Aba 'woo nimi	Aba busê	Sug-lê
Droje nê dine	Aba dāngra mani	Bəla-lê
habda yaa duwa, labaa bajaw	Deme gə dwe gə maṇ dəra	Daga-lê
Gəna	Aba wuda	Habda-lê
Tawa	Dogtâr	Kura-yê

B) Maana dādə dwaya gə sum gə bii gə yaa

Gwale gənê maana

- Kal maana di 'ywalnale/ 'ywalnagə dine sədêgəle me ca.
- Metər me kəbnê maana di anju labaa gun gə dāng kəbnê pii dome gə hane kulê lekolê sən.
- Maana di ina i gə bii gə dāng me gə cwanadə nəm da, yarna ladanale ga nəm wun gə bii dan di mo.
- Kal maana di charni dərə neyamna ya maktubu də bəle tuldə de mərə.
- Maana di me gwale gə urê me da ur i janga dodê maktubulê dome gə hara kulê lekolê sən.
- Metər di asə maana də le marjaw daa pəng pəng ulay duwalê dome hara lekolê sən.
- Sanga da metər di cor asə maana di dāng me kəlangə gwale gə urê di le me ca.

Mê ha ala i man mo? (dawa dəndədə 10-15)

Metər u maktubu də maana ilê di me asgə dine daa.

Metər co səw ya gun gə asə mani dara sii 'ywala de.

Metər ur dine di gwale 2 jiga jiga :

1. Managə anji ilê asalê da, dəbə dodə bo gwayni:
«Ərmê danê da, i na alal caga ka mo ? »

Dine di ərəm me cow gwale lê diyê. Kalgə gə wayna gwaleye me nê wayna hanalê bədê kaw waygə ba ladle.

2. Anji asna 'yaṅna da urgə gwale 2:

a) Urê gə ya « Ina alala mo ? » I urê gaba yara 'wacṅa day. Cwa duwa gəlê diyê da, i sədə labaa kulagə. Gwale ya « Dwe wayəw abo man mo ? »

b) Urê gə ya « Ərmê danê da, ina alala mo ? » I urê gə cwa duwa gə lê diyê ilê maana dwaṛəlê bêdê, cwa gə lê diyê i təba bêdê, urgə dine di i ərmê bam dome cwa lê səṅ. Gwale gə ya « Ərmê danê da, dwe di wayəw abo yande dana mo ? » I gwale gə urê gaba gəlêgə bərmê dara ərmê mani nê ala di.

Metər di neyem urê dine ba ərmênê maana di 'yaṅna dəra.

Ur dwe mən labaa dine sər gə kəbnê maana daa bi gə ərmê day.

Ur dine di gwale gə nê maana dəra

- I na alala managə maana də kal di lê mo?
- Anê ərmə dara mani di ba alala yande dana mo?
- I maana gwale gə woy me 'ywalang naṅ dwoy bam mo?
- Gwale gə ta di, 'ywalang naṅ dana mo?

Dara kanja maana də 'yol dwaya

- Maana di 'ywalnagə dine le.
- Maana di wayna i gwale gə dine 'ocṅəwe.

- Kal maana di gwale d̄ara labaa charni d̄ara d̄wayna dine d̄ad̄êḡa b̄êd̄ê.
- Ḡalḡa dine dara maana da, ba way i gwale.

D̄ara pii do:

Mani n̄ê m̄ê urn̄ê alaḡa da, d̄ar̄ə le dan/d̄ən ḡa n̄ê dine d̄a m̄ən kul̄ê lekol̄ê labaa iche. Maani kal wayna i gwale ḡa alale ḡa nare 'woc̄əw̄e.

- Ya hara gaba yara jam gun de.
- Ya mani n̄ê n̄ê ur ba m̄ê 'oc̄əḡa de.
- Ya mani gun ur ba alḡa de.

Al kal maana di 'ywalnaḡa dine s̄ad̄êḡa le. Kal ḡa yarna me dwana le me m̄əra b̄êd̄ê. Ya ta de da, maana di ha 'ywalale me k̄əb̄ə d̄ara kaw ha wama b̄êd̄ê me ca.

D̄ar̄ə maktubu d̄a b̄əle me mani woni janga me ca labaa tablo me lakre me ca.

D̄ar̄ə mani woni wun̄j̄ə me ca.

Ṛigəm 'yo goche modlê

Wala mən Ṛigəm ha bam sabalê. Managə hara duwalê da anji 'ywo goche managə modlê. Ṛigəm dəbə dodə mod bədê me yər mana bəra. Ərə anji way da, « Yər goche i ta me nê ha ala i man mo ? Yər mani nê nê ha alagə me i ta: Nê ha cha nimi bam pad kala goche di dədəgə pəgən me nê ha wamagə dəban wamani. »

(« Ərmê danê da ina ha alala caga ka mo ? »)

Ṛigəm dəbə chê nimi. Anji chê nimi di, chê nimi di nudêw gədə ya bal de. Anji 'wocn mani woni ala bədê.

(« Ərmê danê da ina ha alala caga ka mo ? »)

Anji u doche bəwê me chêw bədê dara nudêw soda nañe. Ṛigəm dam ərəm gwale bəra me 'ocn mani woni ala bədê. Anji so ha gə nulê dərêw daa. Ta di me i bamulgə di 'yaña dəra. Ṛigəm da samare bəg. Anji kal goche mana dayê.

I na alal mo?

1. Ṛigəm ha bam dara na mo ?
2. Ṛigəm 'ywo ina modlê mo ?
3. Ṛigəm ur ba al goche di man mo ?
4. Ṛigəm ur ba al ina mo ?
5. Anji 'ywo bərmê mo ?
6. Bədê dana mo ?

Ərmê danê da ina alal mo?

1. Ṛigəm de ha ala ina me ha yibə gə goche di mo ?
2. 'Yeni da anê yibə goche i man mo ?
3. Ṛigəm nul dərêw daa ha nəm woy mo ?

Maktubu də ka dwāṛə

Asa me janga me gə bii gə yaa1

 Giyê gə ala managə maana-lê1

 (Mani nê ala nê jiga-jiga)1

 Bərmê gaba gəlê asa gə maana2

A) Giyê gə 1: Maana dədə gəlê mani yara 'wacṇa gə dərêṃ3

 Giyê gə ta di ur3

 Ḍangrə bam pii do3

 A. Gəlê gə mani (tuliṇ də 1).....3

 B) Gəlê gə mani (tuliṇ də 2 me də 3 me)5

 Gəlê gə maana dədə yara gə mani 'wacṇa gə dərêṃ7

 Yarna mani nê Ḍang nê mê neyem algə gə dine:.....7

B) Maana dədə dwaya gə sum gə bii gə yaa8

 Gwale gənê maana8

 Mê ha ala i man mo? (dawa dəndədə 10-15).....8

 Dara kaṇja maana də 'yol dwaya9

 Daṛa pii do:10

 Riḡəm 'yo goche modlê11

